

Dėl m. e. II tūkstantmečio archeologijos
periodizacijos

Gintar Zabiela

II tūkstantmečio archeologijos periodizacijos beveik neturime. Prieškarinių archeologų darbuose archeologija buvo suvartama kaip proistorė, t. y. mokslas, pagal materialinės kultūros liekanas tyrinėjantis tuos laikus, kurių nesiekia rašytiniai šaltiniai. Lietuvos istoriją, pagal rašytinių šaltinių duomenis, nušviesti galima tik nuo XIII a. - valstybės susikūrimo laikų. J. Puzino sukurta dabartinė Lietuvos archeologijos periodizacija užbaigiama XIII amžiaus viduryje. Vėlesni laikai lieka neperiodizuoti, išskyrus silpnas feodalizmo periodizacijas. Iki šiol naudojama archeologijos periodizacija paseno. Per pastaruosius 40 metų sukaupta daug II tūkstantmečio archeologinės medžiagos. Visa tai verčia tobulinti pačią archeologinę periodizaciją, o kur jos nėra - sukurti, pasiremiant turimais duomenimis.

Periodizuojant II tūkstantmečio archeologiją, susiduriama su keliais sunkumais. Pirmiausia, tai patys periodizacijos principai. Jie turi padėti išskirti tam tikrus visuomenės raidos etapus. II tūkstantmečio archeologijos periodizacija neįmanoma be šio laikotarpio istorijos periodizacijos. Lietuvos istorijos periodizacija iki šiol nėra galutinai nusistovėjusi ir visų pripažįstama. Antra problema - susijusi su archeologijos paminklų viršutinė chronologinė riba. Lietuvos archeologai šiuo klausimu neturi vieningos nuomonės. Didelis sunkumas, su kuriu susiduria visa Lietuvos archeologija - silpna chronologija. Pagal II tūkstantmečio archeologijos paminklai labai nevienodai tyrinėti, o sukaupta medžiaga kol kas plačiau neapibendrin-

ta. Todėl pateikiama II tūkstantmečio archeologijos periodizacija yra tik bandymas spręsti šią problemą.

Šimtmečio tikslumas netinka II tūkstantmečio archeologijos periodizacijai. Reikalingas smulkesnis laikotarpis, kuris galėtų pasitarnauti ir chronologijai. Tokiu laikotarpiu autorius laiko maždaug 25 metus. Ketvirčio amžiaus tikslumu įmanoma datuoti archeologinius radinius, pagaliau ketvirtis amžiaus - tai natūralus laiko tarpanis - karta. Kartu keitimasis visuomenėje palieka pėdsakus ir materialinėje kultūroje.

Debar tebevertojama archeologijos paminklų periodizacija apima ir II tūkstantmečio pradžią. Tai IX-XIII amžiai, paprastai vadinami vėlyvuju geležies amžiumi arba ankstyvuju feodalizmu. Jo ribas prieš 50 metų nustatė J. Puzinas, remdamasis to meto archeologijos mokslo lygiu. Jau 1975 m. A. Tautavičius pagrįstai kritikavo apatinę vėlyvojo geležies amžiaus ribą - IX amžių - kaip nepagrįstą, siūlydamas ją pradėti XI amžiumi. Vėlyvasis geležies amžius susiaurėjo, tačiau remiantis jo sinonimu "ankstyvasis feodalizmas" atsirado bandymų nukelti viršutinę chronologinę ribą į XIII ar net XIV amžius. Tai istoriškai mažai pagrįstas bandymas, nes valstybės susikūrimas yra tam tikras visuomenės vystymosi etapas. Istorikai prieštarauja ir pačiam "ankstyvojo feodalizmo" sąvokos taikymui ikivėlyviniui epochai.

Atsižvelgiant į turimus archeologijos ir istorijos duomenis, siūloma tokia II tūkstantmečio archeologijos periodizacija:

Vėlyvasis geležies amžius 1000-1225 m.

I periodas - 1000-1100 m.

II periodas 1100-1225 m.

Ankstyvasis feodalizmas 1225-1400 m.

I periodas 1225-1300 m.

II periodas 1300-1400 m.

Brandusis feodalizmas 1400-1575 m.

I periodas 1400-1500 m.

II periodas 1500-1575 m.

Vėlyvasis feodalizmas 1575-1725 m.

I periodas 1575-1650 m.

II periodas 1650-1725 m.

Archeologijos mokslu duomenimis vėlyvojo geležies amžiaus I periodui būdingi nauji materialinės kultūros elementai: tobulesnį pjautuvų, žagrės norasų, plačiašaknių kirvių, sukamųjų girnų, žiastos keramikos ir kt. atsiradimas, II perioda, matyt, charakterizuoja pilkapių nykimas, tolesnis piliakalnių tvirtinimas. Ankstyvojo feodalizmo I periode išnykus daugeliui genčių, sunyksta ir jų materialinė kultūra, apleidžiama dalis piliakalnių, II periode atsiranda galingos pilys, miestai, supanašėje Lietuvos gyventojų materialinė kultūra. Brandžiojo feodalizmo I periodui būdingas pagonišųjų laidojimo papročių nykimas, vėlyvųjų medinių pilių sunykimas ir peraugimas į dvarus. II periode kapuose sparčiai nyksta įkapės. Tas ryškiai atsispindi ir vėlyvojo feodalizmo I periode, procesus iš esmės užsibaigia II periode. Istoriskai išskirti atskiri periodai siejami su archeologijos paminkluose fiksuojamais istorijos reiškiniais: kryžiuočių bei kalavijuočių puolėjimais (ankstyvasis feodalizmas), valakų reforma (brandusis feodalizmo II periodas), kraštą niokojančiais karais ir epidemijomis (vėlyvojo feodalizmo II periodas) ir kt.

Po 1725 metų archeologija palieka tik metodu atskiras isto-

rinėms problemoms spręsti. XVIII a. pirmas ketvirtis ir turi būti ta riba, iki kurios verta saugoti ir tyrinėti archeologijos paminklus.